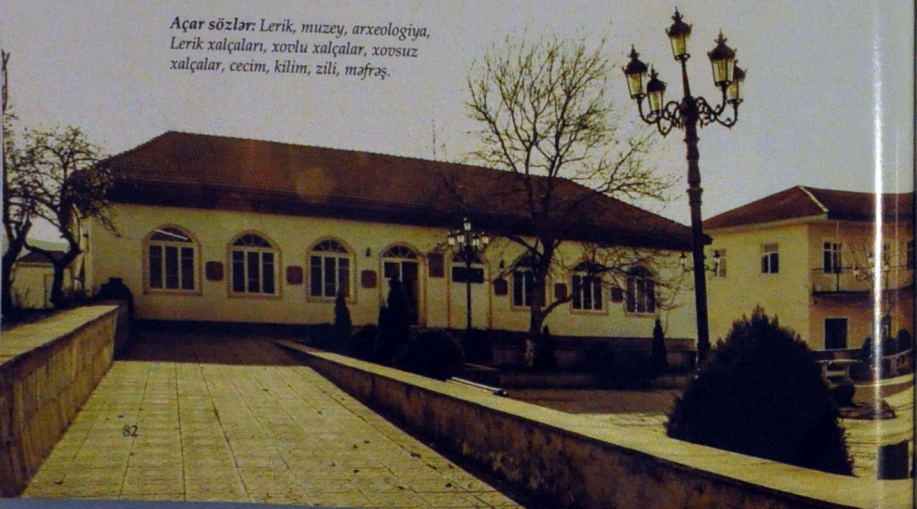

Lerik Tarix və Diyarşünaslıq Muzeyinin xalça və xalça məmulatları kolleksiyası

Nazilo Hüseynova,
Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının
"İncəsənət tarixi" kafedrasının əməkdaşı
e-mail: guseynova_86@rambler.ru

*Açar sözlər: Lerik, muzey, arxeologiya,
Lerik xalçaları, xovlu xalçalar, xovsuz
xalçalar, cecim, kilim, zili, məfrəş.*

Ölkəmiz çoxəsrlik tarixi, zəngin maddi-mədəni irsi ilə hər zaman diqqət mərkəzində olmuşdur. Zəngin mədəni irsimizin daha da dərinlən öyrənməsində tarixçilərin, etnoqrafların, arxeoloqların və sənətşünasların əvəzsiz xidmətləri vardır.

Azərbaycanın müxtəlif tarixi-etnoqrafik bölgələri yerləşdiyi ərazi, əhali, onun məşğuliyyəti və sənətkarlığı ilə bir-birindən əsaslı dərəcədə fərqlənir. Bu baxımdan Lənkəran-Astara bölgəsinin təkrarolunmaz mədəniyyəti, adət-ənənələri maraqlıdır.

Azərbaycanın cənubunda yerləşən Lənkəran-Astara bölgəsinin əhalisi etnik mənsubiyyətinə görə əsasən azərbaycanlılardan və talışlardan ibarətdir. Milli tərkibi rəngarəng olan digər bölgələrdə olduğu kimi, burada yaşayan xalqların məişət və mədəniyyətlərində ümumi cəhətlərin formalaşmasına təbii-coğrafi şərait, ictimai-iqtisadi mühit, ticarət və mədəni əlaqələr səbəb olmuşdur. Lakin bu ərazilərdə yaşayan talışlar indiyədək maddi və mənəvi xüsusiyyətlərini və ana dillərini qoruyub saxlamışlar. Talışlar da daxil olmaqla, bölgədə yaşayan yerli əhali həyat tərzinə görə iki hissəyə – dağ və düzən yerdə yaşayanlara ayrılırlar. Dağ kəndlərində yaşayan əhali maldarlıq, düzən yerlərdə yaşayan əhali isə əkinçilik və baliqçılıqla məşğul olur. (4, s. 1)

Lənkəran-Astara bölgəsinin öyrənilməsində Talış-Muğan mədəniyyəti mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Son Tunc və Erkən dəmir dövrünü əhatə edən Talış-Muğan mədəniyyəti Azərbaycan ərazisində mövcud olan qəbilə-tayfa quruluşunun son mərhələsini əks etdirir.

Lerikin tarixi ilə yaxından tanışlıq üçün Lerik Tarix və Diyarşünaslıq Muzeyi, Uzunömürlülər muzeyi və Heydər Əliyev Mərkəzi də fəaliyyət göstərir.

Əsası 1983-cü ildə qoyulan Mirzağa Rüstəmov adına Lerik Tarix və Diyarşünaslıq Muzeyi rayonun qədim tarixini əks etdirir. Rayonun mərkəzində birmərtəbəli binada yerləşən muzey dörd otaqdan ibarətdir. Burada 4800-ə yaxın eksponat nümayiş etdirilir. Muzeyin ekspozisiyasında arxeoloji qazıntılar zamanı aşkar edilmiş bədii keramika, zinət əşyaları və silah nümunələri, o cümlədən bölgəyə məxsus milli geyim növləri sərgilənir.

Muzeyin eksponatları arasında ən görkəmli yerlərdən birini xovlu, xovsuz xalçalar, xalça məmulatları – məfrəş, xurcun və s. tutur.

Ekspozisiyada sərgilənən xalçala-

rın əksəriyyəti formaca uzunsovdur, eni nisbətən azdır. "Talış" qrupuna aid xalçalar ornamentlərinə və kompozisiya quruluşuna görə Şirvanda, Qubada və Qarabağda toxunan xalçalarla oxşarlıq təşkil edir. Bu xalçalar XX əsrin 70-80-ci illərində Lerik və onun ətraf kəndlərində toxunmuşdur. Muzeyə isə yerli əhali tərəfindən hədiyyə olaraq verilməlidir. Muzeyin ekspozisiyasında həmçinin Yardımlıda toxunan kilim, zili və cecim nümunələrinə də rast gəlinir.

"Talış" xalçaları Qarabağ tipinin Cəbrayıl qrupuna daxil edilir. Azərbaycanın səkkiz rayonunda "Talış" adlanan kənd yerləşsə də, xalça öz adını Xəzər dənizinin sahilində, Talış dağları boyunca uzanan böyük ərazidən götürmüşdür.

"Talış" xalçaları bir qayda olaraq kiçik ölçülü və uzunsov formada toxunurdu. Rəng qammasında görə bir qədər kasad olan "Talış" xalçalarının ilmlərinin sayı müxtəlif olsa da, xovunun uzunluğu Qarabağ xalçaçılıq məktəbinin digər xalçaları ilə müqayisədə daha qısadır. (11, s. 32)

Ralf Kaffel özünün "Qafqaz namazlıqları" adlı kitabında Talış xalçalarını bu cür təsvir et-

Şəkil 1.

Şəkil 2.

mışdır: "... Lənkəran və Talış Xəzər dənizinin qərb sahilində, Qafqazın cənubunda yerləşir. Bölgədə əsasən, Lənkəran ətrafında regionun cənub hissəsində talışlarla (özlərinə məxsus, fərqli dildə danışılar) bircə azarilər də yaşayırlar. Nadir, fərqli və gözəl Qafqaz xalçalarının baziləri bu ərazidə toxunub. Dünyəvi talış xalçaları "met-hane" (sədə) sahələri, xarakterik rozetkaları və qutu-gül haşiyələri, mədaxil və qutu-gül gözətçi haşiyələri ilə asanlıqla tanınır. Əksər hallarda indiqo rəngli yerliyə, nadir hallarda isə qırmızı və yaşıl yerliklərə rast gəlinir. Zolaqlı və naxışlı talış xalçaları da mövcuddur. Lənkəran xalçaları əjdaha formalarının həndəsi abstraksiyası olan saciyyəvi medalyonları ilə də fərqlənirlər. Hər iki növ, adətən, uzun və ensiz olur. Peter Ston's sığuşuna görə, qərbi və şimal-qərbi Talışda toxunan Muğan xalçaları isə bütün Qafqaz xalçaları arasında ən nadir nüsxələrdir. Bütün naxış boyu xarakterik "Memliq" gülləri və "Bennettin" zolaq artırma-ly medalyon kimi təsvir etdiyi bir dizayn vardır. Hər üç növ zərif toxunmuş və Cənub-qərb bölgəsinin toxuculuğu ilə müqayisədə pambıq ağacdan daha çox istifadə edilmişdi..." (8, s. 119)

Lerik Tarix və Diyarşünaslıq Muzeyinin ekspozisiyasını səkkizguşəli ulduz ilə tərtib olunmuş xalçalar bəzəyir. Bu isə Lerikdə bu çeşniyə xüsusi önəm verildiyini göstərir. Onlardan biri istər kompozisiya quruluşuna, istərsə də naxışlarına görə orijinaldır (şəkil 1). Xalçanın üzərində dörd böyüköçülü, səkkizguşəli göl təsvir edilmişdir.

Şəkil 3.

Səkkizguşəli ulduzun kosmoqonik mənə kəsb etməsi A.V.Arapovun "Əfrasiyabın simvolik "tekstləri" adlı məqaləsində göstərilmişdir. IX-XII əsrlərə aid abidələri təsvir edən müəllif, səkkizguşəli ulduzun günəşlə bağlı olduğunu bildirmiş, səkkiz rəqəminin sabitliyi, bərabərliyi, möhkəmliyi simvolizə etdiyini qeyd etmişdir. (9)

Adı çəkilən xalçada səkkizguşəli gölün üzərində "həyat ağacı"nın rəsmi toxunmuşdur. Xalçalarımızda tez-tez rast gəlinən "həyat ağacı" elementi ölümdən sonrakı həyatı simvolizə edir. Həyat ağacının simvolik təsviri e.ə. I minilliyin başlanğıcında ortaya çıxmış və VI-VII əsrlərdə tamamilə naxışa çevrilmişdir. (6, s. 72). Qədim türklərə görə, "həyat ağacı" göy inancının yer inancıyla vəhdətini əks etdirir. Azərbaycan xalçalarında "həyat ağacı" ya bütünlükdə dominant, ya əsas naxış kimi iştirak edir, ya da əsasən 7 və 9 elementi ilə zənginləşir. Türk inancında 9 rəqəmi xüsusi mistik və mifoloji yer tutur. Qədim türk inancına görə, Tanrı Kayra-Kano 9 əsas həyat ünsürü ilə mövcud kainatı yaratmışdır. (3, s.150)

Bundan əlavə, xalça üzərində bir-birinin ardınca şaquli istiqamətdə düzülərək, ritmik naxış silsiləsini yaradan ulduz rəsmləri də toxunmuşdur. Ulduzların dörd tərəfində dörd düzbucağın daxilində qarmaq elementi təsvir edilmişdir. Xalçanın haşiyəsi nəbəti naxışlı olub, stilizə edilmiş "yarpaq" və "buta" rəsmliyi ilə

tərtib olunub. Kiçik bala haşiyələr xalçaların arasında "cağ" adlanan dilikli elementlərlə bəzədilib. Xalçanın aşağı hissəsi nöqsanlıdır, haşiyənin yan hissəsi cırılmışdır.

Xalçanın rənglərinə gəldikdə isə, onun iplərinin boyanmasında təbii boyaqlara bərabər, kimyəvi rənglərdən də kifayət qədər istifadə edildiyini müşahidə etmək olar. Lakin bu onun bədiiliyinə xələl gətirmir. Kompozisiya quruluşuna görə orijinal olan xalçanın Amburdəradə yaşayan törəkəmələr tərəfindən toxunduğu ehtimal olunur.

Nümayiş etdirilən digər xovlu xalça nümunəsi isə quruluşuna görə uzunsov, nisbətən kiçik həcmli (şəkil 1). Xalçanın naxışları demək olar ki, heç bir yerdə təkrar olunmur. Burada qara konturlarla əhatələnən romblar bir-birinin ardınca düzülmüşdür. Muzeydə nümayiş olunan xalça və xalça məmulatlarının əksəriyyətinin üzərində "rombvari" elementlərə rast gəlmək olar. "romb" bolluq, bərəkət, artım rəmzi kimi qəbul olunur. Hələ ibtidai icma quruluşu dövründə gil qabların üzərində rast gəlinən romblar sırası artım simvolu kimi təsvir edilirdi. (6, s. 66) "Romb" elementini daha ətraflı araşdıran A.K.Ambroz, onun ən qədim dini simvollara aid etmişdir. Erkən əkinçilik dövründə meydana gəlmiş romb elementi torpaq, ev, qadın və məhsuldarlıq mənasını verir. A.K.Ambrozun fikrinə görə, sadə romb – qadın başlanğıcı, həmçinin torpaq rəmzi, damalı romb – əkin üçün şumlanmış torpağın rəmzi, qarmaqlı romb – bar verən torpağın rəmzi, zəncirli romblar isə həyat ağacının rəmzi kimi çıxış edir. Azərbaycanın xovsuz xalçalarında təsvir edilən sadə və qarmaqlı romblar ilk olaraq köçəri tayfalarla aid edilsə də, sonradan müxtəlif variantlarda oturaq həyat tərzini keçirən əhalinin və şəhər əhalisinin xalçalarında yer tutmağa başlamışdır. Şaquli birləşən üç sadə romb, həmçinin dörd hissəyə və ya dörd kvadrata bölünmüş orta romb qadını, doqquz kiçik kvadratlı sadə romb hamilə qadını, qarmaqlarla bitən yuxarı və aşağı romblar isə buynuzlu qoçu ifadə edir. (10, s. 32)

Xalça üzərindəki rombların mərkəz və ətraf hissələrində isə stilizə edilmiş simmetrik lələ gülünün rəsmliyi verilmişdir ki, bu da Azərbaycan xalçalarında rast gəlinən nadir naxışlardan hesab edilə bilər. Təsvir edilən lələlər enli ara haşiyədə ritmik şəkildə təkrar olunur. Bu isə xalçanın kompozisiyasına dinamiklik bəxş edir.

Xalçanın aşağı hissəsi bizim günlərə kimi solmuş halda gəlib çatdığına görə onun iplərinin sintetik rənglərlə boyandığını söyləmək olar.

Şəkil 4.

Bu gün geniş istifadə edilən sintetik boyaq maddələri XIX əsrin sonlarında meydana gəlmişdir. Get-gedə sintetik boya öz yerini möhkəmləndirmiş və XX əsrin əvvəllərində bitki mənşəli boyaq maddələrinin getdikcə aradan çıxmasına səbəb olmuşdur. Bu işdə xalçaların sayının çoxalması, portretli, süjetli-tematik xalçaların istehsalının genişlənməsi, sintetik boyaların ucuzluğu, boyama işinin sadəliyi və digər amillər rol oynamışdır. (2, s. 43). Lakin bitki mənşəli boyalarla boyanmış iplərin günəş işığına və digər təbii faktorlara qarşı davamlılığını nəzərə alsaq, süni boyanmış iplərlə toxunan xalçaların "etibarlılığına" zəmanət vermək olmaz. Eyni fikirləri nümayiş edilən xovlu xalça haqqında da söyləmək olar.

Ekspozisiyada üfqi istiqamətdə asılmış digər xovlu xalça nümunəsinin naxışları da çox maraqlıdır (şəkil 2). Şuşanın "açma-yumma" xalçalarına bənzər "rombvari" elementlərin bir-birinin ardınca düzülməsi ilə formalaşan bu xovlu xalçanın solmuş arasahə fonu çox gümən ki, vaxtilə qırmızı rəngdə olmuşdur. Rombları

formalaşdırın, "şiçandışi" naxışları ilə əhatə olunan konturlar xalça üzərində toxunmuş göllərə xüsusi bir dinamiklik bəxş edir. Qəhvəyi rəngli rombların daxili bəzəyini sanki bir-birinin yanına düzülmiş "buğda" naxışları təşkil edir. Ehtimal ki, xalçaçı usta bu naxışları bərəkət simvolu kimi əks etdirmişdir.

Xalçaların nümayiş edildiyi zalın digər hissəsində 1974-cü ildə toxunan və səkkizguşəli ulduzla tərtib olunan xovlu gəbə əsilmişdir (şəkil 3). Bu gəbənin mərkəzində toxunduğu tarix və eyni zamanda stilizə edilmiş qız və oğlan təsvirləri var. Bu da həmin xalçanın cehizlik olduğunu diqqətə çatdırır. Xalçanın ümumi koloritində qırmızı, yaşıl, qara, sarı, narıncı və ağ rənglərdən istifadə olunmuşdu.

Muzeydə sərgilənən 1970-ci ildə toxunmuş xovlu xalça da öz bədii quruluşu və harmonik rənglərinə görə diqqəti cəlb edir (şəkil 4). Burada üç böyükölçülü səkkizguşəli rombvari, kənarları dilikli göllər bir-birinin arxasınca düzülərək ümumi kompozisiyanı zənginləşdirir. Səkkizguşəli gölün sürməyi rəngli fonu sarı rəngli çox maraqlı həndəsi naxışla tərtib olunmuşdur. Onun da stilizə edilmiş ağac təsviri olduğunu güman etmək olar. Yuxarı və aşağı hissəsində uçan kəpənəklərin təsviri xalçanın bahar fəslinə aid olduğunu göstərir. Göllərin boş qalan sağ və sol hissələrində üz-üzə dayanmış qoç təsvirləri əks olunmuşdu. Qədim zamanlarda türklərin qoç qurbanı kəsdiklərini nəzərə alsaq, xalçada təsvir edilmiş bu qoçların da məhz qurbanlıq qoçları olduğunu güman etmək olar.

Qoç təsvirlərinə hələ e.ə. I minillikdə aşkar edilmiş gil və metal şərab qabları üzərində rast gəlinir. Bu təsvirlərin əsas məqsədi allahların, ilahələrin rəmzi təsvirlərini təbliğ etmək və yaymaq idi. Biz bunu daha çox "Avesta" simvollarında görə bilərik. "Avesta"ya görə, Ahuramazdanı (Hörmüz) – şir, Anqraman-yunu (Əhrimani) – ilan, Mitranı (Mehri) – at, Vertraqnanı – qaban, Tiştryanı – öküz, Anahiti isə qoçun simvolik təsvirləri təmsil edirdi. (6, s. 67-68) Qoça sitayiş Anadoluda, Orta və Mərkəzi Asiyada da geniş yayılmışdı. VIII əsrdə yaşamış türk xaqanı Gültiginin qəbri üstə qoyulan qoç abidəsi bunu bir daha təsdiq edir. (7, s. 127). Orta əsrlərdə qoç təsviri bərəkəti, gücü və kişi başlanğıcını ifadə edirdi. (12, s. 121)

Ekspozisiyada sərgilənən xalçaların əksəriyyətinin haşiyələri həm Qarabağ, həm də Şirvan xalçaları üçün səciyyəvidir. Nümayiş edilən xovlu xalçanın stilizə edilmiş yarpaq və səkkizguşəli ulduz ilə tərtib olunmuş haşiyəsi cənub bölgəsi üçün də xarakterikdir.

Şəkil 5.

Muzeydə xovlu xalçalara yanaşı, xovsuz xalçaların – cecim, zili və kilim kimi növləri var. Bunu nəzərə alaraq, yerli əhalinin məişətində xovsuz xalçaların və xalça məmulatlarının geniş istifadə edildiyini söyləmək olar.

Cecim muzeyin ekspozisiyasında sərgilənən xovsuz xalçalardan biridir. Cecimlərdən döşək üzü, pərdə, divan örtüyü, yük üzü, canamaz, çanta, xurcun, hətta bir-birinə fəkilərək xalça kimi də istifadə edilirdi. Cecimdən parça kimi də istifadə olunurdu. Qadın və kişi geyimləri üçün nəzərdə tutulan cecimlər xüsusi zövqlə toxunardı. Bu cür geyimlər daha çox Şirvan dağda idi. (10, s. 50)

Cecimin hazırlanma texnikası digər xovsuz xalçalardan fərqlənir. Belə ki, cecimlər şaquli deyil, üfüqi dəzgahlarda toxunur. Üfüqi dəzgahlar alt və üst vəzifəsini yerinə yetirən saf, yonulmuş iki möhkəm ağacdan, kücü və kücü-üstü ağaclardan və digər hissələrdən ibarətdir. Onlar yerə bərkidilmiş 4 ağaca bağlanır, əriş oxlara sarınır və onlara tərmlıq əsasən ağac

mıxlarla verilir. Şaquli dəzgahlara nisbətən üfüqi dəzgahlarda bir sıra hissələr ixtisarı edilir, uzun ölçülü məmulat toxumaq üçün hündür təvan lazım olmur, çadırdə, hətta açıq havada bu növ dəzgahlardan istifadə etmək, el köçərkən bu növ dəzgahlardan istifadə etmək, el köçərkən başqa yerdə qurmaq mümkün olurdu. (2, s.19) Bu səbəbdən də dağdan arana və aranda dağa köçən köçəri tayfalar cecim toxunuşuna üstünlük verirdilər.

Cecimlərin şaquli zolaqlarla formalaşan naxışlarında "kvadrat", "S-vari", "üçbucaq", "romb", "quş", "aşiq" təsvirlərinə rast gəlinir.

Şəkil 6.

Ekspozisiyada nümayiş etdirilən cecim öz parlaq koloriti və naxışlarına görə diqqət çəkir. Bu cür cecimlər "sıvama cecim" adlanır, yalnız Azərbaycanın Yardımlı rayonunda və onun ətraf kəndlərində toxunur. Yayılma arealı məhdud olduğundan Azərbaycan muzeylərində onun cəmi bir-iki nümunəsinə rast gəlmək mümkündür. Bu cecimlərin areal məhdudluğunun əsas səbəbi isə onun Yardımlı tərəkəmlərinin məişətində daimi istifadəsi və heç vaxt satışa çıxarılmaması ilə əlaqədardır. Əlvən koloritə, kompozisiyaya malik dinamik elementlərlə bəzənən bir növ Avropa qobelenlərini xatırladan bu naxışlı cecimlər nadir sənət nümunələridir. Onların bilavasitə döşəməyə salınmaq üçün toxunduğunu göstərən amillərdən biri ensiz haşiyə qurşağı ilə əhatə edilməsidir. Adətən, cecimlərdə haşiyə qurşağı tərtib edilmişdir. Naxış ipləri əriş iplərinə elə texniki üsulla keçirilir ki, (sancma) cecimin arxa tərəfi sayə olaraq qalır. (5, s. 80-81)

Muzeydə nümayiş etdirilən bu cecim yeganə nümunədir. Cecim üzərində rəngarəng naxışlar ardıcıl şəkildə təkrar olunur (şəkil 5).

Digər cecim nümunəsi isə zolaqlarla tərtib olunmuşdur, üzərində çoxsaylı "S" elementinə rast gəlinir.

Əsasən vərnilərdə və digər xalça növlərində rast gəlinən "S" elementi maldar tayfalarada "əjdaha"nı, oturaq əhalidə isə "suuyu" tərənnüm edir. Azərbaycanın maldar tayfalarından olan xalçaçıların dediklərinə görə, "əjdaha" təsvirli xalça ailənin qoruyucusu kimi çıxış edir. Daosizm əjdahanı yaz ilə əlaqələndirir. Tibet panteonunda bu xeyrixah ilahi yağışın himayədadır. Türklər əjdaha ilində bol yağışın olacağını gözləyirdilər. Orta Asiyada ornamentin ziqzaqa bənzər xətləri ildırım ifadə edir. "Avesta"ya görə, isə "əjdaha" Əhrimani tərənnüm edirdi. O ahlığın, ölümlün, qarənliğin, quraqlığın simvolu kimi çıxış edirdi. Azərbaycan xalçalarında isə "S" elementi pozitiv mənə kəsb edir. Üzərində "əjdaha" təsviri olan xalça ailəyə xoşbəxtlik, evə bolluq gətirməli idi. Ona görə də "əjdaha" simvolu yağış, suvarma, bolluq mənasını kəsb edirdi. "S" elementinə daha çox tərəkəmlərin toxuduqları xalçalarda rast gəlinir. Azərbaycan xalçaçıları kiçik "S" elementlərini "qarmaq", "qaynaq", "çəngəl" adlandırdılar. "S" elementlərindən ibarət zəncirvari rəsm "ilanqac" və ya "dolanqac" adlanır. "S" elementi quşlar üzən (ördək) və oxuyan (xoruz, bülbül) sayılırlar. Bir-birinin ardınca təkrarlanan "S" elementləri üzən ördək, böyük həcmli "S" isə əjdahanı təəssüm edir (10, 33-34).

Muzeyin ekspozisiyasında həmçinin, Muğan zonasının tərəkmələrinə məxsus xovsuz xalça və xalça məmulatları da yer tutmuşdur. Onlar əsasən zili texnikasında toxunmuşlar.

Ekspozisiyada nümayiş etdirilən zili nümunəsinin kompozisiyası üzəri altıbuşlu elementlərin bir-birinin ardınca şaquli istiqamətdə düzülməsi ilə təşkil edilmişdi (şəkil 6). A.V.Arapova görə, altıbuşlu ulduzun təsviri sakral mənə kəsb edir. Məhsuldarlıqla əlaqədar olan altıbuşlu ulduz ilaha Anahiti tərənnüm edir. (9)

Altıbuşlu ulduzun ətrafında toxunmuş qarmaqlar elementlərə xüsusi bir dinamikliyə bəxş edir. Belə təsvir yaranır ki, zili üzərində olan bu elementlər su üzərində axaraq hərəkət edir.

Xalçanın rəng tərtibatında qara, yaşıl, sarı, qırmızı, narıncı, ağ, qəhvəyi rənglərdən istifadə edilmişdir. Bu ziliyin iki yan tərəfini ensiz "siçandişi"lər bəzəyir, yuxarı hissəsini enli haşıya qurşağı tamamlayır.

Muzeydə xalçalarla yanaşı, xalça məmulatlarına da geniş yer verilmişdir. Burada məfrəşlərin bəziləri xovsuz, bəziləri isə xovlu texnikada toxunmuşdur. Sandıq xarakteri daşıyan məfrəşlər həm yaylaq-qışlaq həyat tərzini keçirən tayfaların, həm də oturmaq əhalinin gündəlik həyatında geniş istifadə olunmuşdur. Belə ki, onlar məfrəşlərin içinə yorğan-döşək, xalça-palaz, pal-paltar və s. ev lazımatlarını yığar, onun ağız hissəsinə cecim örtüb, yanların

Şəkil 8.

da olan bağlarla möhkəm bağlayar, atların, ya da qatırların belində daşıyarlardı. Məfrəşlər, bir qayda olaraq, qoşa toxunardı. Kəç zamanı onları bir-birinə bağlayaraq atın və ya qatırın üstünə atırdılar. Başqa sözlə desək, qoşa məfrəşlər qatırın hər iki yan tərəfində yerləşdirilirmiş.

Muzeydə kilim texnikası ilə toxunmuş məfrəş də nümayiş etdirilir. Məişətdə geniş tətbiq olunan kilim döşənəcəkdir kimi yerə salınır, divardan asılır, alaçlıqların üstünə döşənir, qapı əvəzi, pərdə, süfrə və s. məqsədlərlə istifadə edilir. Kilimin bir xarakterik xüsusiyyəti də onun hər iki üzündən istifadə edilmişdir. (1, s. 30)

Ekspozisiyada sərgilənən kilim texnikasında toxunmuş məfrəş istər rənginə, istərsə də kompozisiyası quruluşuna görə yerli xarakter daşıyır (şəkil 7). Məfrəşlərin toxunmasında bu zonaya xas olan ağ, qara, narıncı, qırmızı, sarı, yaşıl və s. rənglərdən istifadə edilmişdir.

Digər məfrəş növünün məhz Muğan tayfalarının xalçaçıları tərəfindən toxunduğunu söyləmək olar. Bu məfrəş yuxarıda haqqında danışdığımız məfrəşdən yalnız rənginə görə fərqlənir. Toxunusunda qara, qırmızı və ağ rənglərdən daha çox istifadə edilmişdi. Bu məfrəş də eynilə kilim texnikası ilə toxunub (şəkil 8).

Buradakı xalça məmulatlarından biri də XIX əsrin sonunda toxunan xurcundur (şəkil 9). Xurcun zili texnikasında toxunmuş, üzərində isə qarmaqlı rəmlər təsvir olunmuşdur. Xurcunun yun ipləri isə təbii bitki boyaqları ilə boyanmışdır.

Şəkil 9.

Muzeyin ekspozisiyasını bəzəyən xalça kolleksiyası öz kompozisiyası quruluşuna və zəngin ornamentlərinə görə maraqlıdır. Xalça və xalça məmulatlarının əksəriyyətinin üzərində əsasən həndəsi ornamentlərə rast gəlinir. "Romb", "S", "ulduz" elementlərinin müxtəlifliyi və zənginliyi onların əsasən tərəkmə tayfaları tərəfindən toxunduğunu göstərir. Xalçaların toxunusunda təbii boyaqlarla yanaşı, sintetik boyaqlara da üstünlük verildiyini müşahidə etmək olar.

Şəkil 9.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan xalçası. Bakı, 2012, 470 s.
2. Cəfər Müciri. Azərbaycan xalçaçılığının texnoloji üsulları. Bakı, Maarif, 1987, 151 s.
3. Həyat ağacı həyatımızda və xalçalarımızda // "Azərbaycan xalçaları", cild 1, № 1, 2011, 204 s.
4. Emil Kərimov. Azərbaycanın tarixi-etnoqrafik bölgələri (II məqalə) // "Tarix və onun problemləri", № 2, Bakı, 1999.
5. Kübra Əliyeva. Yalnız Azərbaycanda toxunan üç nadir xovsuz xalça // "Azərbaycan xalçaları", cild 3, № 9, 2013, 148 s.
6. Nəsir Rzayev. Əcdadların izi ilə. Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı və Poliqrafiya Birliyi, 1992, 101 s.
7. Rəsim Əfəndi, Toğrul Əfəndi. Tarix. Folklor və mitologiya mənbəyi // "Azərbaycan xalçaları", cild 3, №6, 2013, 147 s.
8. Ralf Kaffel. Qafqaz namazlıqları // "Azərbaycan xalçaları", cild 3, №8, 2013, s. 148.
9. Алексей Арапов. Символические "тексты" Афрасиаба // SANAT, 2004.
10. Кюбра Алиева. Безворсовые ковры Азербайджана. Баку, Ишыг, 1988, 89 с.
11. Ляtif Керимов. Азербайджанский ковер. Том III, Баку, Гянджлик, 1983, 303 с.
12. Тоғрул Эфендиев. Зооморфные мотивы на памятниках искусства средневекового Азербайджана // «Известия Академии Наук Азербайджанской ССР» Серия литературы, языка и искусства, № 1, 1986.

Nazila Huseynova
Fellow of department "History of Art" in
Azerbaijan State Academy of Painting

Назиль Гусейнова
сотрудница кафедры «История искусства»
Азербайджанской Государственной Академии Художеств

Carpets and tapestries collection of the History and Ethnography Museum of Lerik

Summary

Key words: Lerik, museum, archeology, Lerik carpets, pile-weave carpets, flat-weave carpets, jejim, kilim, zili, mefresh

The article is concerned with exhibits of the History and Ethnography Museum of Lerik. Especially, it features masterpiece pieces of flat-weave and pile-weave carpets woven by famous local weavers. The article also investigates pattern and composition of these carpets.

Коллекция ковров и ковровых изделий Лерикского историко-краеведческого музея

Резюме

Ключевые слова: Лерик, музей, археология, Лерикские ковры, ворсовые ковры, джеджим, килим, зили, мэфреш

В статье рассматриваются экспонаты Лерикского историко-краеведческого музея. Особое внимание уделяется образцам национальных ворсовых и безворсовых ковров, сотканых народными мастерами данного региона. Анализ подвергаются узоры и композиции этих ковров.